

УДК: 355.5:37.091.3

<http://orcid.org/0000-0002-1818-3074>

<http://orcid.org/0000-0001-6682-7316>

<https://doi.org/10.34142/23128046.2026.60.03>

**А. В. Боярська-Хоменко,
О. В. Магілін**

СКЛАДНИКИ ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКО-ПАТРІОТИЧНОЇ ПОЗИЦІЇ СТАРШИХ ПІДЛІТКІВ У ЛАТВІЇ

У статті здійснено комплексний теоретико-аналітичний розгляд проблеми формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю переосмислення підходів до громадянсько-патріотичного виховання молоді, здатної до усвідомленої громадянської участі, відповідального ставлення до держави та активної позиції у суспільному житті.

Метою статті є визначення та наукове обґрунтування складників формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії, а також окреслення можливостей адаптації відповідного досвіду до умов української системи освіти. Для досягнення поставленої мети використано комплекс взаємопов'язаних теоретичних методів: аналіз і синтез, порівняльний аналіз, узагальнення, систематизація наукових, системний і структурно-логічний аналіз.

У результаті дослідження встановлено, що формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії є важливим напрямом державної молодіжної та освітньої політики й має комплексний характер. Визначено, що цей процес реалізується через взаємодію чотирьох ключових складників: освітнього, виховного, діяльнісно-спортивного та інформаційного. Освітній складник забезпечує інтеграцію громадянської освіти в навчальні програми, формування правової культури, знань про державний устрій, принципи демократії, механізми участі в суспільному житті та розвиток критичного мислення. Виховний складник спрямований на становлення національної ідентичності, утвердження морально-ціннісних орієнтирів, поваги до історії, культури, традицій і державних символів, а також усвідомлення значущості демократичних принципів і прав людини. Діяльнісно-спортивний складник сприяє розвитку самодисципліни, командної взаємодії, лідерських якостей, стресостійкості та соціальної відповідальності через участь у спортивних, молодіжних і громадянських ініціативах. Інформаційний складник забезпечує підвищення рівня громадянської обізнаності, формування позитивного

Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International

ставлення до активної громадянської участі, поширення знань про національні цінності та роль державних інституцій у забезпеченні стабільності й безпеки.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє розглядати латвійський досвід як цілісну модель формування активного, відповідального й свідомого громадянина, що ґрунтується на поєднанні освітніх, виховних, діяльнісних і інформаційних механізмів.

Ключові слова: громадянсько-патріотична позиція, старші підлітки, виховання, національно-патріотичне виховання, громадянська освіта, молодіжна політика, національна ідентичність, заклади освіти, Латвія, Україна.

Boiarska-Khomenko A. V., Mahilin O. V. Components of the Formation of Civic and Patriotic Attitudes of Older Adolescents in Latvia. The article provides a comprehensive theoretical and analytical examination of the issue of forming the civic and patriotic position of older adolescents in Latvia. The relevance of the study is conditioned the need to reconsider approaches to civic and patriotic education that foster conscious civic participation, responsible attitudes toward the state, and an active role in public life.

The purpose of the article is to identify and scientifically substantiate the components of the formation of the civic and patriotic position among older adolescents in Latvia, and to outline the possibilities for adapting this experience to the Ukrainian educational system. To achieve the stated objective, a set of interrelated theoretical methods was employed, including analysis and synthesis, comparative analysis, generalization, systematization of scientific sources, and systemic and structural-logical analysis.

The study establishes that the formation of the civic and patriotic position of older adolescents in Latvia is an important area of state youth and educational policy and has a comprehensive character. It is determined that this process is implemented through the interaction of four key components: educational, upbringing, activity and sports, and informational. The academic component ensures the integration of civic education into curricula, the development of legal culture, knowledge of the state system, principles of democracy, mechanisms of public participation, and critical thinking skills. The upbringing component aims to foster national identity, establish moral and value orientations, and promote respect for history, culture, traditions, and state symbols, as well as awareness of the significance of democratic principles and human rights. The activity-and-sports component promotes the development of self-discipline, teamwork, leadership qualities, stress resilience, and social responsibility through participation in sports, youth, and civic initiatives. The informational component contributes to raising civic awareness, fostering a positive attitude toward active civic participation, and disseminating knowledge about national values and the role of state institutions in ensuring stability and security.

The generalization of the research findings allows the Latvian experience to be considered a holistic model for forming an active, responsible, and conscious citizen through the integration of educational, upbringing, activity-based, and informational mechanisms.

Keywords: *civic and patriotic position, older adolescents, upbringing, national and patriotic education, civic education, youth policy, national identity, educational institutions, Latvia, Ukraine.*

Вступ. Вивчення особливостей формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків є важливим напрямом сучасних наукових досліджень в умовах мінливої геополітичної ситуації. Формування такої позиції передбачає комплексний підхід, що охоплює освітні, соціальні, психологічні та ціннісні складники виховання молоді. Аналіз змісту навчальних програм, освітніх ініціатив, стандартів громадянського та національно-патріотичного виховання дає можливість визначити ефективні механізми становлення активної громадянської позиції старших підлітків. Дослідження латвійського досвіду дозволяє більш глибоко осмислити процес формування відповідального громадянина в умовах сучасного європейського суспільства.

Сьогодні вивчення досвіду Латвії у формуванні громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків є актуальним для української науки та освіти. З огляду на виклики, пов'язані із захистом державного суверенітету та територіальної цілісності, Україна потребує ефективних моделей виховання молодого покоління, здатного до відповідальної громадянської участі. Аналіз латвійських підходів до громадянського виховання, зокрема поєднання освітніх програм, позашкільної діяльності та національно орієнтованих ініціатив, може стати цінним джерелом для вдосконалення української освітньої політики.

Важливим складником формування громадянсько-патріотичної позиції є розвиток особистісних якостей підлітків, таких як відповідальність, дисциплінованість, лідерство, готовність до співпраці та повага до демократичних цінностей. У Латвії значна увага приділяється інтеграції принципів громадянської освіти у навчальний процес, що сприяє формуванню національної ідентичності, усвідомленню історичної спадщини та активній участі молоді в суспільному житті.

Окремого значення набуває питання соціальної згуртованості та міжкультурної інтеграції. Зважаючи на багатонаціональний склад населення Латвії, формування громадянсько-патріотичної позиції ґрунтується на поєднанні

національних традицій із принципами толерантності, інклюзивності та взаємоповаги. Такий підхід сприяє зміцненню суспільної єдності та формуванню спільної громадянської ідентичності.

Отже, аналіз складників формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії є актуальним і перспективним напрямом досліджень. Вивчення латвійського досвіду дозволяє окреслити ефективні освітні, соціально-психологічні та ціннісні механізми виховання молоді, що можуть бути адаптовані з урахуванням національного контексту України.

Аналіз науково-педагогічної літератури показав, що питання формування громадянсько-патріотичної позиції були у фокусі досліджень вітчизняних науковців. Так, М. Зубалій, М. Тимчик вивчили стан проблеми формування готовності старшокласників до захисту Вітчизни у різних типах навчальних закладів, виокремили компоненти формування готовності до захисту суверенітету України учнів старших класів в процесі позакласної роботи, представили критерії та показники для визначення рівнів сформованості такої готовності, виділили форми і методи формування мотивації до військової служби учнівської молоді в процесі позакласної роботи (Zubalii, 2019).

Є. Козак, О. Остапенко, М. Тимчик за допомогою когнітивного, емоційно-ціннісного, мотиваційного та діяльнісно-практичного критеріїв, а також із застосуванням діагностичних методів, таких як бесіда, анкетування та тестування старших підлітків, виявили рівні військово-патріотичної вихованості учасників військово-спортивної діяльності: високий, середній та низький. Також автори у своїй науковій роботі обґрунтували педагогічні умови військово-патріотичного виховання старших підлітків у процесі військово-спортивної діяльності (Kozak, 2021).

Д. Бінецький, З. Зеленська, С. Миленка виявили педагогічні умови військово-патріотичного виховання учнів середніх класів через військово-спортивну діяльність, а саме: підвищення мотивації, удосконалення змісту, методів та організаційних форм військово-патріотичного виховання, набуття практичного досвіду військово-патріотичного виховання старшими підлітками у процесі військово-спортивної діяльності (Binetskyi, 2022).

А. Боярська-Хоменко, А. Денисенко розкрили досвід соціально-педагогічної підтримки дітей і підлітків у воєнний період через реалізацію благодійницьких проєктів (Boiarska-Khomenko, 2023). В. Чумак проаналізував адміністративно-правові засади діяльності коледжу державної поліції

Латвійської Республіки та систему підготовки здобувачів освіти у цьому коледжі (Chumak, 2015).

Разом з тим, питання формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії залишаються не розкритими у вітчизняній науково-педагогічній думці.

Мета статті – визначити та проаналізувати складники формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети використано комплекс теоретичних методів дослідження. Зокрема, застосовано аналіз і синтез науково-педагогічних джерел з проблеми громадянсько-патріотичного виховання молоді, а також нормативно-правових документів і стратегічних матеріалів Латвії у сфері молодіжної та освітньої політики. Порівняльний аналіз використано для співвіднесення латвійського досвіду з напрацюваннями українських науковців у галузі громадянсько-патріотичного виховання. Узагальнення та систематизація наукових підходів дали змогу визначити основні напрями і складники формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків.

Системний і структурно-логічний аналіз застосовано з метою обґрунтування взаємозв'язку між освітнім, виховним, діяльнісно-спортивним та інформаційним складниками формування громадянсько-патріотичної позиції. Метод теоретичного моделювання використано для концептуалізації цілісної структури формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії та визначення можливостей адаптації окремих елементів цього досвіду до умов української освітньої системи.

Результати. У ході наукового пошуку встановлено, що формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків є важливим складником державної молодіжної та освітньої політики Латвії. Воно спрямоване на зміцнення національної ідентичності, розвиток активного громадянства, відповідальності за майбутнє держави та готовності молоді до виконання своїх громадянських обов'язків.

Аналіз науково-педагогічної літератури дозволив з'ясувати, що мета формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії полягає у становленні свідомого, соціально активного громадянина, який поділяє демократичні цінності, усвідомлює значення національної культури й історії та готовий діяти в інтересах суспільства і держави (Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014-2020 gadam, 2013; Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija, 2025; Mācību vadības pavēlniecība, 2025)

Відповідно до теми дослідження, можемо окреслити основні напрями формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії:

- громадянська освіта – формування знань про державний устрій, права і обов'язки громадян, принципи демократії, верховенства права та участі в суспільному житті;

- патріотичне виховання – прищеплення поваги до національних символів, історії, мови та культури Латвії, виховання почуття відповідальності за долю держави та її майбутнє;

- соціальна активність і волонтерство – залучення підлітків до громадських ініціатив, соціальних проєктів, діяльності молодіжних організацій, що сприяє практичному засвоєнню цінностей громадянського суспільства;

- розвиток лідерських якостей і командної взаємодії – формування вміння працювати в колективі, приймати відповідальні рішення, проявляти ініціативу та організаторські здібності;

- формування правової та безпекової культури – усвідомлення важливості національної безпеки, суспільної згуртованості, готовності діяти відповідально в умовах кризових чи надзвичайних ситуацій (Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014-2020 gadam, 2013; Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija, 2025; Mācību vadības rīcības pamatnostādnes, 2025).

Отже, формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії має комплексний характер і поєднує освітні, виховні, соціальні та ціннісні напрями. Такий підхід сприяє становленню зрілої громадянської ідентичності молоді та зміцненню демократичних засад суспільства.

Зважаючи на мету і завдання формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків, нормативно-правову базу, а також досвід закладів освіти Латвії у сфері громадянського та національно-патріотичного виховання, нами визначено основні складники формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії, а саме: освітній, діяльнісно-спортивний, виховний та інформаційний. Розглянемо їх більш докладно.

Освітній складник у Латвії реалізується через систему громадянської освіти в закладах загальної середньої освіти, що передбачає інтеграцію тем національної ідентичності, державотворення, демократичних цінностей, прав і обов'язків громадян до змісту навчальних програм. Значна увага приділяється формуванню в учнів розуміння конституційних засад держави, принципів функціонування органів влади, ролі громадянина у розвитку суспільства. Освітні ініціативи спрямовані на формування у старших підлітків базових знань про

національну безпеку, історичний розвиток держави, культурну спадщину та сучасні виклики. Основною метою впровадження такого підходу є підвищення рівня громадянської свідомості молоді, виховання поваги до державних символів і демократичних інститутів. Цей напрям сприяє формуванню більш глибокого усвідомлення ролі кожного громадянина у зміцненні державності, безпеки та суверенітету країни, а також розвитку відповідальності за її майбутнє (Ciganovs, 2019).

Установлено, що під час навчальних занять учні отримують знання про принципи функціонування громадянського суспільства, механізми участі у суспільному житті, способи реалізації громадянських прав та обов'язків. Розглядаються питання історичної пам'яті, національної ідентичності, міжкультурного діалогу та соціальної згуртованості. Це сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних умінь, здатності оцінювати суспільно-політичні процеси та приймати виважені рішення у складних соціальних ситуаціях. Такий підхід до громадянської освіти у школах Латвії відображає загальну стратегію держави щодо формування активного, відповідального та свідомого громадянина. Він відіграє важливу роль у становленні патріотичного світогляду, розвитку громадянської активності та готовності молодого покоління брати участь у розбудові демократичного суспільства (Skrastiņš, 2018; Visaptverošā Valsts aizsardzība, 2019).

Зазначимо, що у Латвії також функціонують спеціалізовані освітні та молодіжні структури, які відіграють важливу роль у формуванні громадянсько-патріотичної позиції молоді, зокрема заклади з поглибленим вивченням питань національної безпеки, громадянської відповідальності та лідерства, а також молодіжні організації національно-патріотичного спрямування (Izglītības sistēma Latvijā, 2026). Такі інституції мають свої особливості та специфіку, орієнтовані на цілеспрямоване виховання активної громадянської позиції, готовності до суспільної участі та служіння державі.

У межах діяльності подібних закладів і програм здобувачі освіти отримують не лише загальноосвітні знання, а й опановують спеціалізовані курси з громадянської освіти, історії державотворення, основ національної безпеки, лідерства та соціальної комунікації. Молодь здобуває фундаментальні знання про функціонування державних інституцій, механізми забезпечення безпеки, принципи демократичного врядування. Це дозволяє старшим підліткам більш глибоко усвідомлювати власну роль у суспільстві, значення громадянської активності та відповідальності за збереження демократичних цінностей.

Крім теоретичної підготовки, важливе місце посідає практичний складник, який реалізується через участь у тематичних тренінгах, молодіжних форумах, таборах, освітніх проєктах та ініціативах громадянського спрямування. Такі форми роботи сприяють розвитку навичок самостійності, прийняття рішень, відповідального лідерства та ефективної взаємодії у колективі. Вони орієнтовані на формування у старших підлітків готовності до активної участі в суспільному житті та свідомого виконання громадянських обов'язків (Ministru kabinets konceptuāli atbalsta pulkveža Kalpaka profesionālās vidusskolas izveidi Rudbāržos, 2020).

З'ясовано, що *діяльнісно-спортивний складник* є важливою компонентною громадянсько-патріотичного виховання молоді. Участь у спортивних заходах, молодіжних таборах, командних змаганнях та тренінгах сприяє розвитку фізичної витривалості, сили, координації рухів, а також формує такі соціально значущі якості, як дисциплінованість, наполегливість і відповідальність. Спортивна діяльність у поєднанні з елементами громадянської освіти сприяє зміцненню командного духу, формуванню навичок співпраці та взаємопідтримки.

Окрім фізичного розвитку, у межах таких програм підлітки опановують основи безпечної поведінки, навички дій у надзвичайних ситуаціях, принципи організації взаємодії у групі, що має важливе значення для формування свідомого ставлення до питань безпеки та соціальної відповідальності. Вивчення аспектів командної взаємодії, планування діяльності, орієнтування на місцевості та інших прикладних умінь сприяє комплексному розвитку особистості та зміцненню громадянської зрілості старших підлітків (Skrastiņš, 2018; Starpziņojums par citu es valstu pieredzi un atšķirīgiem risinājumiem, 2023).

У контексті формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії особлива увага приділяється навчанню основ домедичної допомоги та безпечної поведінки в надзвичайних ситуаціях. У межах освітніх і позаурочних програм старші підлітки опановують базові принципи надання допомоги при травмах, алгоритми дій у кризових умовах, правила взаємодії з екстреними службами. Такі знання мають важливе значення не лише з огляду на можливі надзвичайні обставини, а й як складник формування відповідального громадянина, здатного діяти в інтересах суспільства та надавати допомогу іншим.

З урахуванням значущості фізичної підготовки, розвитку прикладних умінь та соціальної відповідальності, участь у тематичних тренінгах, молодіжних

таборах і практичних заняттях сприяє всебічному розвитку особистості старших підлітків. У процесі такої діяльності вони розвивають не лише фізичні якості, але й психологічні характеристики, зокрема витримку, стресостійкість, самодисципліну, здатність діяти в команді та приймати виважені рішення.

Крім того, подібні заходи сприяють формуванню почуття відповідальності перед суспільством і державою, усвідомленню власної ролі у зміцненні соціальної згуртованості та національної єдності. Вони створюють умови для розвитку активної громадянської позиції, готовності долучатися до суспільно корисної діяльності, підтримувати демократичні цінності та сприяти захисту національних інтересів у правовому полі (Visaptverošā Valsts aizsardzība, 2019).

Проведений науковий пошук довів, що *виховний складник* у системі формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії відіграє ключову роль у становленні їхнього ціннісного ставлення до держави, суспільства та власної громадянської відповідальності. Цей аспект спрямований на виховання у старшокласників почуття патріотизму, поваги до своєї країни, усвідомлення значущості національної єдності та активної участі в суспільному житті.

Основою виховного складника є національно-патріотичне виховання, що ґрунтується на систематичній і цілеспрямованій роботі з формування у підлітків стійких цінностей, переконань і громадянських орієнтирів. Йдеться про організацію виховних заходів, спрямованих на осмислення історичного розвитку Латвії, ознайомлення з видатними подіями та постатями, вивчення культурної спадщини, державних символів і національних традицій. Важливе місце посідає участь учнів у пам'ятних, культурних та громадянських заходах, що сприяють емоційному усвідомленню приналежності до національної спільноти.

Особлива увага приділяється формуванню у старших підлітків розуміння значення національної безпеки, стабільності та соціальної згуртованості. У межах виховної роботи учні ознайомлюються з історичними і сучасними викликами, що постають перед державою, осмислюють власну роль у зміцненні демократичного суспільства. Водночас, акцент ставиться на цінностях демократії, верховенства права, прав людини і свободи як фундаментальних засадах розвитку держави і громадянського суспільства (Kukuliņskis, 2020).

Патріотичне виховання сприяє формуванню у старших підлітків моральних і духовних якостей, зокрема відповідальності, принциповості, поваги до інших, готовності діяти в інтересах громади та держави. Такі якості становлять основу зрілої громадянської позиції, формують відчуття

громадянського обов'язку, соціальної причетності та усвідомлення значущості особистого внеску у розвиток країни (Rekomendācijas sadarbībai audzināšanas jomā, 2019).

Інформаційний складник у системі формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії передбачає реалізацію цілеспрямованої інформаційно-просвітницької політики, спрямованої на підвищення рівня громадянської обізнаності молоді та їхніх батьків. Така діяльність є важливим інструментом формування усвідомленого ставлення до питань національної безпеки, державотворення, громадянської участі та відповідальності перед суспільством.

Інформаційні кампанії орієнтовані на поширення знань про роль державних інституцій у забезпеченні стабільності та безпеки країни, значення активної громадянської позиції, можливості участі молоді в громадських, освітніх і патріотичних ініціативах (Ministru kabinets konceptuāli atbalsta pulkveža Kalpaka profesionālās vidusskolas izveidi Rudbāržos, 2020). Вони також спрямовані на ознайомлення старшокласників із діяльністю молодіжних організацій, програм громадянського виховання, волонтерських рухів та інших форм суспільної активності.

У межах інформаційної роботи проводяться різноманітні заходи: лекції, семінари, вебінари, круглі столи, дискусійні панелі, зустрічі з представниками громадських організацій, освітніх установ і фахівцями у сфері безпеки та державного управління. Під час таких заходів учасники мають можливість отримати актуальну інформацію, поставити запитання, обговорити суспільно важливі проблеми та сформулювати власну позицію. Крім того, розробляються й поширюються інформаційні матеріали – брошури, буклети, відеоролики, електронні ресурси та інші медіапродукти, що сприяють доступності та зрозумілості поданої інформації для молодіжної аудиторії (Tropošās Rudbāržu militārās vidusskolas absolventi iegūs jaunākā līmeņa militārā vadītāja profesiju, 2020).

Основною метою інформаційного складника є не лише інформування, а й формування позитивного ставлення до активної громадянської участі, підвищення інтересу до суспільно значущої діяльності та зміцнення почуття причетності до розвитку держави. Він сприяє формуванню в учнів більш глибокого розуміння національних цінностей, демократичних принципів, прав і обов'язків громадянина, а також усвідомлення важливості особистого внеску у зміцнення соціальної згуртованості та національної єдності.

Обговорення. Порівняльний аналіз результатів нашого дослідження з попередніми науковими напрацюваннями з проблеми громадянсько-патріотичного виховання засвідчує їх концептуальну наступність і водночас розширення наявних підходів до розуміння складників формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків. Зокрема, результати дослідження М. Зубалія та М. Тимчика (Zubalii, 2019), присвячені формуванню готовності старшокласників до захисту Вітчизни, корелюють із положеннями нашої статті в частині визначення структурних компонент і критеріїв сформованості відповідної готовності. Водночас у проведеному дослідженні акцент зміщено з аналізу позакласної роботи в українському контексті на системне осмислення механізмів формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії, що дозволило розширити інтерпретацію цієї проблематики через призму європейського освітнього середовища.

Положення Є. Козака, П. Остапенка та М. Тимчика (Kozak, 2021) щодо визначення рівнів військово-патріотичної вихованості за когнітивним, емоційно-ціннісним, мотиваційним і діяльнісно-практичним критеріями знайшли підтвердження у нашому дослідженні в аспекті багатокomпонентності громадянсько-патріотичної позиції. Проте, на відміну від зазначеної праці, у статті надано більш широке трактування цієї позиції як інтегративної характеристики особистості, що охоплює не лише готовність до військової служби, а й активну громадянську участь, правову культуру, соціальну відповідальність і здатність до міжкультурної взаємодії.

Дослідження Д. Бінецького, З. Зеленської та С. Миленької (Binetskyi, 2022), у яких визначено педагогічні умови військово-патріотичного виховання через військово-спортивну діяльність, узгоджуються з нашими висновками щодо значущості діялісно-спортивного складника. Водночас, у статті цей складник розглянуто не лише як засіб підготовки до військової діяльності, а як механізм формування соціальної згуртованості, командної взаємодії та розвитку громадянської відповідальності в широкому соціальному вимірі.

Наукові напрацювання А. Боярської-Хоменко та А. Денисенка (Boiarska-Khomenko, 2023), присвячені соціально-педагогічній підтримці дітей і підлітків у воєнний період, корелюють із нашими висновками щодо важливості виховного та інформаційного складників у кризових умовах. Разом з тим, у представленому дослідженні зроблено акцент на превентивному, системному характері формування громадянсько-патріотичної позиції у мирний час як чинника підвищення стійкості суспільства.

Окремої уваги заслуговує співвіднесення результатів статті з дослідженням В. Чумака (Chumak, 2015), у якому проаналізовано адміністративно-правові засади діяльності коледжу державної поліції Латвійської Республіки. Якщо у згаданій праці розкрито специфіку професійної підготовки здобувачів освіти у відомчому закладі, то в нашому дослідженні латвійський досвід розглянуто більш широко – як систему формування громадянсько-патріотичної позиції ще на етапі старшого підліткового віку в закладах загальної середньої освіти та молодіжних організаціях.

Отже, на відміну від попередніх досліджень, у статті запропоновано цілісний підхід до аналізу складників формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії. Це дозволяє розглядати зазначений процес як комплексну систему взаємопов'язаних освітніх, виховних, інформаційних і діяльнісних механізмів, спрямованих на становлення активного, відповідального та свідомого громадянина.

Висновки. Проведене дослідження дало змогу встановити, що формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії має системний і комплексний характер та розглядається як важливий напрям державної молодіжної й освітньої політики. Метою цього процесу є становлення свідомого, соціально активного громадянина, який поділяє демократичні цінності, усвідомлює значення національної культури, історії та державності, здатний до відповідальної участі в суспільному житті. Визначено, що основними складниками формування громадянсько-патріотичної позиції є освітній, виховний, діяльнісно-спортивний та інформаційний, які взаємодіють між собою та забезпечують цілісний вплив на інтелектуальний, ціннісний і поведінковий розвиток особистості.

З'ясовано, що освітній складник сприяє формуванню громадянської компетентності, правової культури та критичного мислення; виховний – забезпечує становлення національної ідентичності, моральних якостей і громадянського обов'язку; діяльнісно-спортивний – розвиває самодисципліну, командну взаємодію, стресостійкість і соціальну відповідальність; інформаційний – підвищує рівень громадянської обізнаності та залученості молоді до суспільно значущих ініціатив. Узагальнення латвійського досвіду дозволяє розглядати його як перспективний орієнтир для вдосконалення національної моделі громадянсько-патріотичного виховання в Україні з урахуванням сучасних соціальних і безпекових викликів. Перспективи подальших досліджень полягають у розробленні та експериментальній перевірці

моделей адаптації латвійського досвіду формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків до умов української системи освіти з урахуванням сучасних соціально-безпекових викликів.

ЛІТЕРАТУРА:

- Ciganovs J. The Latvian Army. Rīga : Latvijas Kara muzejs, 2019. 207 p.
- Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014-2020 gadam. Rīga, 2013. 149 p.
- Izglītības sistēma Latvijā. (2026). URL: <https://www.niid.lv/izlgsist>
- Kukuļinskis G., Bērziņa I., Kuzmins V., Falka S., Gūtmane U., Dambergs J. Valsts aizsardzības mācība. Rīga, 2020. 53 p.
- Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam. (2025) URL: https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/LIAS_2030_parluku_lv_0.pdf
- Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija. (2025). URL : <https://www.naa.mil.lv/>
- Mācību vadības pavēlniecība. (2025). URL : <https://www.mil.lv/lv/vienibas/macibu-vadibas-pavelnieciba>
- Ministru kabinets konceptuāli atbalsta pulkveža Kalpaka profesionālās vidusskolas izveidi Rudbāržos. (2020). URL : <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/ministru-kabinets-konceptuali-atbalsta-pulkveza-kalpaka-profesionalas-vidusskolas-izveidi>
- Rekomendācijas sadarbībai audzināšanas jomā. (2019) URL : http://www.pumpurs.lv/sites/default/files/2019-12/04_PuMPuRS_infomaterials_Sadarbiba_audzinasanas_joma.pdf
- Skrastiņš I. Kaimiņvalstu apbruņojuma identifikācijas rokasgrāmata daļa Jūras spēku kuģi un ieroči. Rīga : Jaunsardzes informācijas centrs, 2018. 295 p.
- Starpziņojums par citu es valstu pieredzi un atšķirīgiem risinājumiem iekšlietu un aizsardzības jomas izglītības sistēmas īstenošanā, kā arī latvijā īstenotās iem sistēmas iestāžu amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm un nbs profesionālā dienesta karavīru profesionālās (t.sk. Pirmā un otrā līmeņa profesionālās augstākās) izglītības raksturojums un novērtējums par šīs izglītības integrāciju kopējā profesionālajā izglītības sistēmā. Rīga, 2023. 79 p.
- Topošās Rudbāržu militārās vidusskolas absolventi iegūs jaunākā līmeņa militārā vadītāja profesiju. (2020) URL: <https://www.sargs.lv/lv/nozares-politika/2020-06-01/toposas-rudbarzu-militaras-vidusskolas-absolventi-iegus-jaunaka-limena>
- Usca S., Lubkina V. Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstība. Rēzekne : Rēzeknes Augstskola, 2013. 188 p. DOI <https://doi.org/10.13140/2.1.4994.7202>
- Visaptverošā Valsts aizsardzība. (2019). URL: <https://www.mod.gov.lv/lv/nozares-politika/visaptverosa-valsts-aizsardziba>
- Бінецький Д.О., Зеленська З.П., Миленка С.М. Військово-патріотичне виховання старших підлітків у процесі військово-спортивної діяльності. Фізичне виховання в контексті сучасної освіти. Київ : НАУ, 2022. С. 14-17. URL : <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/5a0dfdd0-605f-4820-b139-29a777c353a5/content>
- Боярська-Хоменко А.В., Денисенко А.О. Соціально-педагогічна підтримка дітей у воєнний період. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*. Харків, 2023. С. 1056-1058
- Боярська-Хоменко А.В., Магілін О.В. Освітнє середовище ліцею з посиленою військово-фізичною підготовкою як чинник становлення громадянсько-патріотичної позиції старшокласників. *Інноваційна педагогіка*. 2025. Вип. 86. Т. 1. С. 173-177. DOI <https://doi.org/10.32782/ip/86.1.32>

- Боярська-Хоменко А.В., Хрик М.В. етапи становлення і розвитку громадянського виховання школярів у Німеччині. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, 2023. вип. 61. с. 7–18 <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2023.61.01>
- Зубалій, М. Д., Тимчик, М. В. Методика формування у старшокласників готовності до захисту Вітчизни в різних типах закладів освіти: метод. посіб. Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2019. 168 с.
- Козак Є.П., Остапенко О.І., Тимчик М.В. Військово-патріотичне виховання старших підлітків в процесі військово-спортивної діяльності. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*, 2021. Випуск 3К (131). С. 182-186. DOI [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.3K\(131\).45](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.3K(131).45)
- Хоменко І. В., Хрик М. В. Зміст підготовки німецьких вчителів до громадянського виховання школярів. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2024. № 56. С. 142-157. DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2024.56.10>
- Чумак В.В. Адміністративно-правові засади діяльності коледжу державної поліції Латвійської Республіки. *Актуальні проблеми адміністративного права та адміністративного процесу в Україні*. Дніпропетровськ, 2015. С. 60-63.

REFERENCES:

- Binetskyi, D.O., Zelenska, Z.P., Mylenka, S.M. (2022). Viiskovo-patriotychne vykhovannia starshykh pidlitkiv u protsesi viiskovo-sportyvnoi diialnosti [Military-patriotic education of older adolescents in the process of military sports activities]. *Fizychne vykhovannia v konteksti suchasnoi osvity*. Kyiv : NAU. 14-17. URL : <https://ela.kpi.ua/server/api/core/bitstreams/5a0dfdd0-605f-4820-b139-29a777c353a5/content> [in Ukrainian]
- Boiarska-Khomenko, A.V., Denysenko, A.O. (2023). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei u voiennyi period [Socio-pedagogical support of children during the war period]. *Psykhologo-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriia i praktyka*. Kharkiv. 1056-1058 [in Ukrainian]
- Boiarska-Khomenko, A.V., Khryk, M.V. (2023). Etapy stanovlennia i rozvytku hromadianskoho vykho vannia shkoliariv u nimechchyni [Stages of formation and development of civic education of schoolchildren in Germany]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty [Educational and research tools]*. 61. 7–18 <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2023.61.01> [in Ukrainian]
- Boiarska-Khomenko, A.V., Mahilin, O.V. (2025). Osvitnie seredovyshche litseiu z posylenoiu viiskovo-fizychnoi pidhotovkoiu yak chynnyk stanovlennia hromadiansko-patriotychnoi pozytsii starshoklasnykiv [The educational environment of a lyceum with enhanced military and physical training as a factor in the formation of a civic and patriotic position of high school students.]. *Innovatsiina pedahohika [Innovative pedagogy]*. 86. 1. 173-177. DOI <https://doi.org/10.32782/ip/86.1.32> [in Ukrainian]
- Chumak, V.V. (2015). Administratyvno-pravovi zasady diialnosti koledzhu derzhavnoi politsii Latviiskoi Respubliki [Administrative and legal principles of the State Police College of the Republic of Latvia]. *Aktualni problemy administratyvnoho prava ta administratyvnoho protsesu v Ukraini*. Dnipropetrovsk. 60-63. [in Ukrainian]
- Ciganovs J. The Latvian Army [The Latvian Army]. (2019). Rīga : Latvijas Kara muzejs. 207. [in Latvian]
- Izglītības attīstības pamatnostādnes 2014-2020 gadam [Educational Development Guidelines for 2014-2020]. (2013). Rīga. 149. [in Latvian]

- Izglītības sistēma Latvijā [Education System in Latvia]. (2026). URL: <https://www.niid.lv/izlgsist> [in Latvian]
- Khomenko, I.V., Khryk, M.V. (2024). Zmist pidhotovky nimetskykh vchyteliv do hromadianskoho vykhovannia shkoliariv [Content of training German teachers for civic education of schoolchildren]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia*. 56. 142–157. DOI <https://doi.org/10.34142/23128046.2024.56.10> [in Ukrainian]
- Kozak, Ye.P., Ostapenko, O.I., Tymchyk, M.V. (2021). Viiskovo-patriotychne vykhovannia starshykh pidlitkiv v protsesi viiskovo-sportyvnoi diialnosti [Military-patriotic education of older adolescents in the process of military-sports activities]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova*. 3K (131). 182-186. DOI [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.3K\(131\).45](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.3K(131).45) [in Ukrainian]
- Kukuļinskis, G., Bērziņa, I., Kuzmins, V., Falka, S., Gūtmane, U., Dambergs, J. (2020). Valsts aizsardzības mācība [State Defense Education.]. Rīga. 53 p. [in Latvian]
- Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. Gadam [Sustainable Development Strategy of Latvia until 2030]. (2025). URL: https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/LIAS_2030_parlaks_lv_0.pdf [in Latvian]
- Latvijas Nacionālā aizsardzības akadēmija [Latvian National Defense Academy]. (2025). URL : <https://www.naa.mil.lv/> [in Latvian]
- Mācību vadības pavēlniecība. [Training Management Command]. (2025). URL : <https://www.mil.lv/lv/vienibas/macibu-vadibas-pavelnieciba> [in Latvian]
- Ministru kabinets konceptuāli atbalsta pulkveža Kalpaka profesionālās vidusskolas izveidi Rudbāržos [The Cabinet of Ministers conceptually supports the establishment of the Colonel Kalpaks Vocational Secondary School in Rudbārži]. (2020). URL : <https://www.mod.gov.lv/lv/zinas/ministru-kabinets-konceptuali-atbalsta-pulkeveza-kalpaka-profesionalas-vidusskolas-izveidi> [in Latvian]
- Rekomendācijas sadarbībai audzināšanas jomā [Recommendations for cooperation in the field of education]. (2019) URL : http://www.pumpurs.lv/sites/default/files/2019-12/04_PuMPuRS_infomaterials_Sadarbiba_audzinanasas_joma.pdf [in Latvian]
- Skrastiņš, I. (2018). Kaimiņvalstu apbruņojuma identifikācijas rokasgrāmata daļa Jūras spēku kuģi un ieroči [Neighboring States Armament Identification Manual, Part Naval Ships and Weapons]. Rīga : Jaunsardzes informācijas centrs. 295 p. [in Latvian]
- Starpziņojums par citu es valstu pieredzi un atšķirīgiem risinājumiem iekšlietu un aizsardzības jomas izglītības sistēmas īstenošanā, kā arī latvijā īstenotās iem sistēmas iestāžu amatpersonu ar speciālajām dienesta pakāpēm un nbs profesionālā dienesta karavīru profesionālās (t.sk. Pirmā un otrā līmeņa profesionālās augstākās) izglītības raksturojums un novērtējums par šīs izglītības integrāciju kopējā profesionālajā izglītības sistēmā [Interim report on the experience of other EU countries and different solutions in the implementation of the education system in the field of internal affairs and defense, as well as the characteristics of the professional (including first and second level professional higher) education of officials of the internal affairs system institutions with special service ranks and soldiers of the National Guard professional service implemented in Latvia and the assessment of the integration of this education into the common professional education system]. Rīga, 2023. 79 p. [in Latvian]
- Topošās Rudbāržu militārās vidusskolas absolventi iegūs jaunākā līmeņa militārā vadītāja profesiju [Graduates of the future Rudbārži Military Secondary School will obtain the profession of a junior military leader]. (2020) URL: <https://www.sargs.lv/lv/nozares-politika/2020-06-01/toposas-rudbarzu-militaras-vidusskolas-absolventi-iegus-jaunaka-limena> [in Latvian]
- Usca, S., Lubkina, V. (2013). Pusaudžu ar valodas traucējumiem komunikatīvās kompetences attīstība [Development of communicative competence of adolescents with language

disorders]. Rēzekne : Rēzeknes Augstskola. 188. DOI <https://doi.org/10.13140/2.1.4994.7202> [in Latvian]

Visaptverošā Valsts aizsardzība [Comprehensive State Protection]. (2019). URL: <https://www.mod.gov.lv/lv/nozares-politika/visaptverosa-valsts-aizsardziba> [in Latvian]

Zubalii, M. D., Tymchyk, M. V. (2019). Metodyka formuvannia u starshoklasnykiv hotovnosti do zakhystu Vitchyzny v riznykh typakh zakladiv osvity: metod. Posib [Methodology for forming high school students' readiness to defend the Fatherland in different types of educational institutions: methodical manual]. Kropyvnytskyi: Imeks-LTD. 168. [in Ukrainian]

Інформація про авторів:

Боярська-Хоменко Анна Володимирівна:

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1818-3074>; доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри освітології та інноваційної педагогіки, вчений секретар, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна 61002
e-mail: anna.boyarskahomenko@hnpu.edu.ua

Магілін Олексій Владиславович:

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6682>, заступник начальника ліцею з методичної роботи, полковник, Державний ліцей з посиленою військово-фізичною підготовкою «Слобожанський», м. Харків, вул. Генерала Момота, 5
e-mail: alex194680@ukr.net

Information about the authors:

Boiarska-Khomenko Anna Volodymyrivna:

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1818-3074>; Dr. hab. in Pedagogy, Associate Professor, professor of the Department of Educology and Innovative Pedagogy, Scientific Secretary, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Alchevskyh street, 29, Kharkiv, Ukraine 61002
e-mail: anna.boyarskahomenko@hnpu.edu.ua

Mahilin Oleksii Vladyslavovych:

ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6682>, Deputy Head of the Lyceum for Methodological Work, Colonel, State Lyceum with Enhanced Military-Physical Training "Slobozhansky", Kharkiv, General Momota street, 5
e-mail: alex194680@ukr.net

Цитуйте цю статтю як: Боярська-Хоменко А. В., Магілін О.В. Складники формування громадянсько-патріотичної позиції старших підлітків у Латвії. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2026. № 60. С. 51–66

DOI: <https://doi.org/10.34142/23128046.2026.60.03>

Дата надходження статті до редакції: 22.01.2026

Стаття прийнята до друку: 11.02.2026

Дата публікації: 13.04.2026

Creative Commons Attribution
NonCommercial 4.0 International